

Význam, sémantika a Wittgenstein v podání Martina Stokhofa

Martin Stokhof: Význam, sémantika, Wittgenstein

Ed. Pavla Toráčová. Přeložili R. Ocelák – A. Špínová.

Praha, Filosofia 2018. 138 s.

Martin Johan Bastiaan Stokhof patří k nejvýznamnějším autorům formální sémantiky, a zároveň je i jedním z jejích největších kritiků. Narodil se v roce 1950 v Amsterdamu a zde také na Universiteit van Amsterdam obhájil svůj doktorát. Společně se svými kolegy přispěl k proslavení Amsterdamské univerzity jakožto významného centra formální sémantiky. V devadesátých letech se však začal věnovat především analytické filosofii a filosofii jazyka a v této souvislosti zaujal vůči formální sémantice kritický postoj. Jeho nový přístup vychází z pozice Ludwiga Wittgensteina, především z děl *Tractatus logico-philosophicus* a *On Certainty*.¹ Stokhofova kritika zasáhla do mnohých oblastí dnešní sémantiky, avšak největší intenzity nabyla v polemice s americkým deskriptivismem a generativním přístupem k jazyku.

Martin Stokhof prozatím není v českém prostředí příliš znám, proto lze jen uvítat, že v roce 2018 vyšla kniha *Význam, sémantika, Wittgenstein*, která obsahuje české překlady některých částí jeho rozsáhlého díla. Kniha je souborem vybraných pasáží z významných Stokhofových publikací, a nastiňuje tak českým čtenářům myšlení tohoto autora v obecnějším přehledu.² Jednotlivé pasáže byly sestaveny pod vedením redaktorky Pavly Toráčové a za pomoci překladatelů Radka Oceláka a Adély Špínové.

Recenzovaná kniha je rozdělena do tří oddílů, přičemž každý z nich je věnován jednomu z významných Stokhofových textů. První oddíl nese název „Význam, interpretace a sémantika“. V jeho úvodní pasáži je nastíněna struktura následujícího výkladu a vysvětlen vztah mezi interpretací a významem, a to jak v kontextu filosofie, tak v rámci formální sémantiky. V kapitole „Status sémantiky“ Stokhof popisuje na jedné straně sémantiku jako empirickou vědu –

1 V českých překladech: Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*. Přel. J. Fiala. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku a Svoboda-Libertas 1993; Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*. Přel. P. Glombíček. Praha, Oikúmené 2007; Wittgenstein, L., *O jistotě*. Přel. V. Zátka. Praha, Academia 2010.

2 V recenzované publikaci jsou zahrnuty tyto práce: Stokhof, M., *Meaning, Interpretation and Semantics*. In: Barker-Plummer, D. – Beaver, D. – Benthem, J. van – Scotto di Luzio, P. (eds.), *Words, Proofs, and Diagrams*. Stanford, CSLI Press 2002, s. 217–240; Stokhof, M., *The Architecture of Meaning: Wittgenstein's Tractatus and Formal Semantics*. In: Lev, D. – Zamuner, E. (eds.), *Wittgenstein's Enduring Arguments*. London, Routledge 2008, s. 211–244; Stokhof, M., *Formal Semantics and Wittgenstein: An Alternative?* *The Monist*, 96, 2013, No. 2, s. 205–231.

a na straně druhé posouvá toto pojetí skrze inženýrský přístup až k deduktivní sémantice, která se spoléhá především na intuici. V této kapitole též přibližuje významný vliv Noama Chomského na rozvoj sémantiky. V kapitole „Význam a interpretace“ Stokhof připomíná proslulý Quinův myšlenkový experiment věnovaný neurčitosti překladu a rozebírá otázku distinkce významu a interpretace. Kapitola „Dynamická sémantika“ pak čtenářům přibližuje, jak se pojetí sémantiky posunulo od sedmdesátých let minulého století. V této souvislosti Stokhof dospívá k závěru, že je pro ni už nadbytečné, aby byla nadále vázána na Chomského pojetí. V závěru Stokhof nastiňuje, jak se formální sémantika bude muset proměnit za předpokladu, že vyjdeme z Quinovy radikální interpretace a z Wittgensteinova pojetí významu.

V druhém oddílu, s názvem „Architektura významu: Wittgensteinův ‚Traktát‘ a formální sémantika“, Stokhof postupuje převážně konstruktivně a snaží se vymezit pojem významu. Nejprve rozebírá Wittgensteinův *Tractatus logico-philosophicus* a uvádí jej do kontextu formální logiky.³ Zdůrazňuje, že význam je v *Traktátu* pojat zcela univerzalisticky. Mluvíme-li tedy o významu, pak mluvíme o všech logicky možných světech. Dále Stokhof postupně nastiňuje, jak Carnap přes úplnou množinu možných světů vystavěl sémantiku jako kvantifikaci. V druhé části tohoto oddílu Stokhof analyzuje počátky formální sémantiky a poukazuje na rozpornosti mezi ní a *Traktátem*.

Ve třetím oddíle, nesoucím název „Wittgenstein: alternativa k formální sémantice“, Stokhof definuje základní principy formální sémantiky – a na těchto principech se následně snaží vystavět možnou alternativní teorii vycházející z Wittgensteinova pojetí. Posléze dospívá k závěru, že Wittgensteinův přístup sice do určité míry obměňuje formální logiku, avšak nedá se na něm založit celá alternativní teorie.

Ze všech přeložených studií zřetelně vyplývá, že Stokhofova znalost tématu je velmi hluboká. Bezesporu je dokonale obeznámen jak s tradicí analytické filosofie, tak i vývojem formální sémantiky. Vždy postupuje tak, že si v úvodu stanoví otázky, jimiž se hodlá zabývat, posléze přiblíží zásadní teorie a stanoviska vztahující se k těmto otázkám a nakonec formuluje své vlastní závěry. Jeho styl psaní je strohý, jasný a přehledný. Strohost textu je však bohatě vykompenzována poznámkami pod čarou, které s nadhledem podrobněji objasňují další souvislosti.

Za sporné lze podle mého názoru považovat Stokhofovo zřejmé nepřijetí Chomského generativního přístupu. Místy čtenář může nabývat až dojmu, že Chomský a jeho následovníci jsou Stokhofem stavěni do zásadní opozice vůči formální sémantice a jejich teze jsou prezentovány jako nepřátelské vůči ní. Stokhof

3 *Traktát* Stokhof použil záměrně, aby dokázal předvést nedostatečnost formální logiky ve srovnání s dílem raného Wittgensteina. Sám přiznává, že například Wittgensteinovo pozdní dílo *Filosofická zkoumání* je už s formální logikou v přímém rozporu.

však sice ostře kritizuje tyto průkopníky sémantiky, ale sám žádné smysluplné řešení současné situace nenavrhuje, neboť jeho výzkum končí závěrem, že Wittgensteinova analytická filosofie nemůže alternativní sémantice poskytnout dostatečný základ.

Recenzovanou publikaci doporučuji považovat jen za jakýsi úvod do Stokhofova myšlení a za prezentaci jeho svérázného pohledu na Wittgensteinův *Traktát*. Kniha totiž dle mého názoru jen nedostatečně pokrývá hlavní aspekty Stokhofova stanoviska. Na mnoha místech je polemika mezi analytickou filosofií a formální sémantikou prezentována jako spor dvou alternativních teorií, v němž jsou ovšem opomíjeny klíčové sémantické argumenty. Na škodu je i to, že kniha je sestavená jen z pasáží Stokhofových publikací, v důsledku čehož se vytrácí širší kontext diskursu, do něhož svými texty vystupoval. Čtenářům, kteří mají zájem o hlubší pochopení dané problematiky, bych tedy především doporučil prostudovat originální texty, kde je Stokhofovo stanovisko mnohem jasněji a komplexněji vyloženo, případně bližší setkání i s texty jeho oponentů.

I přes uvedené výhrady je nicméně možné recenzovanou publikaci doporučit především studentům filosofických a lingvistických oborů. Skvěle mapuje obor formální logiky již od sedmdesátých let minulého století a je také užitečným shrnutím hlavních Wittgensteinových tezí a částečně i východisek Vídeňského kroužku. Knihu bych také doporučil všem, kteří se chystají bát v oblasti významu pojmů. V současnosti dominující pojetí významu i jeho možné alternativy jsou zde zachyceny adekvátně a především jsou zde formulovány ústřední otázky spjaté s danou problematikou.

Na závěr lze konstatovat, že se Stokhofovy studie vyznačují odpovědným přístupem k problematice významu – a k témuž přístupu vybízejí i své čtenáře. Zároveň překračují rámec formální sémantiky a jasně ukotvují distinkci mezi logickým jazykem a jazykem přirozeným.

Martin Báča

martin.baca.mb@seznam.cz